

ESKİ RUSÇA "GEÇMİŞ YILLARIN HİKÂYESİ" ADLI ESERDEKİ ESKİ TÜRK KÖKENLİ KELİMELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Çiçek EFENDİYEVA

Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

ÖZET

Povest vremennih let "Geçmiş Yılların Hikâyesi" (X-XI, yüzyıl) Rusya devletinin ve Rus halkının teşekkül devrinden, onun genel sorunlarından bahseden bir eserdir. Bu eseri düzenleyen, Kiyev-Peçor kilisesinin pederi olan Nestor'un esas amacı Rusya devletini diğer dünya devletleri sırasında görmek ve onun kesin bir tarihe sahip olduğunu göstermektir. Makalenin giriş bölümünde, Rusya'nın farklı hükümdarlarının "Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı eseri yazdırma amaçları üzerinde durulmaktadır. Bunun yanı sıra adı geçen eski Rus eserinin iki nüshasından söz edilmektedir.

Bu makalede "Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı eserde yer alan eski Türk kökenli kelime hazinesinin grupları anlam ve konu bakımından verilmektedir. Eserde beş grup mevcuttur. Bu grupların her biri uygun alt gruplara ayrılmaktadır. Kelimelerin anlam bakımından gruplara ayrılması, eski Rus leksik sisteminde yer alan eski Türk kökenli kelimelerinin semantik işlevini ve eski Rusçaya geçmiş kelimelerin anlam bakımından derinliğini kanıtlamaktadır. Her alt grupta kelimelerin listesi ve kullanma sıklığı verilmektedir. Eski Türk kökenli kelimelerin "fonksiyonel statüsü"ne dayanarak, söz konusu eski Rus eserinde yer alan kelimelerin kullanma sıklığının tablosu yapılmıştır. Bu tablo, eski Türk halklarının eski Rus kavmi üzerindeki etkisinin hayatın en çok hangi alanlarında kendini gösterdiğine açıklık getirdiği gibi, bu iki halk arasındaki derin etkileşimi belirler ve bu etkileşim sorununu yalnızca lengüistik açıdan değil aynı zamanda tarihî ve etnografik açıdan çözülmesine imkân verir.

Bunun yanı sıra makalede, X-XI. yüzyıllara ait eski Rus eserinde yer alan kelime katmanını inceleyen I. G. Dobrodomov, N. A. Baskakov vb. gibi bilim adamlarının çalışmalarında bulunmayan eski Türk kökenli kelimeler de yer almaktadır.

Makalenin sonunda incelemelerin genellemesi ve malzemenin analizi verilmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Eski Rusça, Alıntı Kelime, Eski Türk Kökenli Kelimeler, Kıpçak, Semantik, Tematik Gruplar

GİRİŞ

"Geçmiş Yılların Hikâyesi", Rusya devletinin ve Rus halkının başlangıç devrinden, onun genel sorunlarından bahseden bir eserdir. Bu eseri düzenleyen Kiyev-Peçor kilisesinin pederi olan Nestor'un esas amacı, Rusya devletini diğer dünya devletleri arasında görmek ve onun kesin bir tarihe sahip olduğunu göstermektir. Nestor'un yazdığı "Geçmiş Yılların Hikâyesi"nin 1. Nüshası gibi Vıdubetskiy kilisesinin baş rahibi Süvestor'unun yazdığı 2. düzenlenmiş nüshasının da günümüze ulaşmadığını belirtmek gerekir. Prens Mstislav Vladimiroviç döneminde yazılmış 3. düzenlenmiş nüshası ilk defa İpatyevskiye Spisok'ta (İpatyevskiye Nüshası) yer almıştır. 1377 yılında Dimitri Konstantinoviç'in emri üzerine Rahip Lavrentiy bir liste düzenlemiştir.

M. Acci'nın *Poln polovetskogo polya* "Kıpçak bozkırının pelini" adlı kitabına ve Patrik Fotiy, A. Şahmatov ve Z. Müllerin'in fikirlerine dayanarak, bu eserin metnine güvenilmesinin mümkün olmadığı söylenebilir. Çünkü "Geçmiş Yılların Hikâyesi"nde Rus halkının tarihi gerçekte olduğundan farklı gösterilmiş ve bu tahrifat Vladimir Monomah ve oğlu Mstislav tarafından yapılmıştır. Monomah'ın emriyle Silvestor Nestor yazdığı nüshasının tamamını değiştirmiştir (Acci, 1994, 115). Rus-Slav eserlerinde eski Türk ve Slav kavimleri arasındaki düşmanlık ve barış ilişkilerini kanıtlayan pek çok delil mevcuttur.

"Geçmiş Yılların Hikâyesi"nde ilk olarak 985 yılında yaşamış olan eski Türk kavimlerinin adlarından bahsedilmektedir.

Genellikle eski Rus eserleri, eski Rus dilinde yer alan eski Türk kökenli kelimelerin geniş bir şekilde kullanıldığını açık olarak kanıtlamaktadır.

"Geçmiş Yılların Hikâyesi"nde eski Türk kökenli kelimeler üzerinde yaptıkları incelemeleriyle ün kazanmış İ. G. Dobrodomov, N. A. Bas-kakov vb. gibi araştırmacıların geniş bilimsel in-

celemeleri mevcuttur. İ. G. Dobrodomov, N. A. Baskakov vb. bilim adamlarının çalışmalarında bulunmayan eski Türk kökenli kelimeler ilk defa çalışmamızda yer almaktadır. Ayrıca makalede "Geçmiş Yılların Hikâyesinin Lavrentyevskiye Spisok (Lavrentiy Nüshası) ve İpatyev Nüshası olarak adlandırılan düzenlenmiş nüshalarında eski Türk kökenli kelimelerinin kullanma sıklığı gösterilmiştir.

Eski Rus dilinde geçen Türk kökenli kelimelerden çoğu daha önce ispatlanmıştır, bazıları ise burada biz açıklıyoruz. Makalemizde Önceki açıklamaları ise dipnotta gösterdik (1).

ONOMASTİK BİRİMLER

Antroponimler

Bu gruba aşağıda verilen özel isimler dahildir: *David* (L.101), (2) *Mamı, Mamon* (L.3), *Ayepa* (L.13, İ.1), *Azguluy* (L.1), *Boluş* (L.55), *Asaduk* (L.1), *Aklan* (*Burçeviç*) (L.1), *Aisupa/Asup/Aksupa* (L.1), *Kolçak* (L.2), *İtlyar/İtlar* (L.11), *Bagubars, Bagbars, Begbars* (L.1), *Tolbek* (L.1), *Beldyuz/Veldyuz/Aveldyuz* (L.3), *Tu gortak/Tugorkan* (L.3,İ.1), *Asin/Osen* (L.2), *Kitanopa/Kiten* (L.1), *Altunopa/Oltunopa* (L.6), *ArslanapalYaroslanapa* (L.1), *Belkatgin/Balkatgin* (L.1), *Aldan* (L.2), *Girgen* (*Ayepa'nın babası*) (L.1), *Sugr* (*Şarukan'ın kardeşi*) (L.1), *Surbar* (L.1), *KoksuslKokus* (L.1), *Otrok/Otrek/Atrak* (L.2), *Adun* (L.2), *Ulan/Ulen/Vlan* (L.2), *Urusoba/Uruba/Rusoba* (L.2), *Bonyak* (L.14), *Bahmet* (L.3), *Kuman/Kunam* (L.1), *Kunuy* (L.2), *Tukı* (L.2), *Koloman* (L.1), *Taz* (L.1), *Şarokan/Şamkan*(L.2,İ.2), *Mamay* (L.3), *Boris* (L.37, İ.2), *Boriçev* (LA). (2)

Eserde geçen şahıs isimlerinin çoğu bilinir, ancak onlardan bazıları hakkında daha geniş bilgi vermek gerekir.

Örneğin, *Boris* şahıs ismi; biz bu ismin aslının iki varyantı olduğunu tahmin etmekteyiz.

1) Bu isim, *kurt* anlamına gelen *börü* (Kumukça), *börü* (Altayca), *böri* (Karakalpakça), *burı* (Özbekçe), *büre* (Tatarça) gibi varyantlara sahip olan kelimeden gelmektedir. Söz konusu kelime *Er büri* halinde de kullanılmaktadır (*DTS, 1969,118, Gumilyov, 1993, 82*). Bilindiği gibi erkeklere verilen Rus şahıs isimleri, ünsüzle bitmektedirler. Bu nedenle varyantları yukarıda verilen kelimenin, yani *Boris* isminin kökenini teşkil eden kelime ünlü ile bittiği için Rusça'nın isim türeme kuralına uygun olarak /s/ ünsüzü eklenmiş ve şu andaki şekli ile *Boris* ismi ortaya çıkmıştır: *Boru-Büri-Boris*.

2) *Boris* ismi, *bars* kelimesinden de ileri gelmiş olabilir. İ. Dobrodomov, Slavların Bulgarlar aracılığıyla bu ismi aldıklarını tahmin etmektedir (*Dobrodomov, 1966, 13*). Podolskaya, "Berestyaniye gramoti" ("Berestyan Belgeleri"- Ç.E.) adlı eserindeki antroponimlerin Hristiyan kökenli olmadıklarını ve *Boyan, Veles, Boris* gibi isimlerin XI-XIII. yüzyıllar arasında eski Rusçada benimsendiğini yazmaktadır (*Podolskaya, 1979, 201-208*), "*Stavyanin* takma adı belki de uzak kuzeyde yaşayan sakinlere verilirdi. Klasik Arap el yazmalarında *Slavyanin* kelimesinin *Baris* olarak okunması gerekir. Bu ad Güney Bulgar çan olan *Boris*'in adıyla aynıdır ve Slavlarda olan buna benzer Hristiyan şahıs isimleri bu addan gelmektedir. Slav şekli olan *Boris* doğal olarak *Barış* şeklinden türemiştir. Ancak bu adın Volga bölgesinde Slav asıllı olması mümkün değildir. Büyük ihtimalle bu şahıs bir Slav değil bir Bulgardır" (*Kovalevskiy, 1956, 164*). Pletnyova ise vakayinamelerde Polovetslerin (Kıpçaklar -Ç.E.) Rus şahıs isimlerini almalarına sık sık rastlandığını göstermektedir: *Vasiliy, Pavrilko, Yuriy* vb. Bu durum, Polovetsler'in adlarını vaftiz sırasında aldıklarını kanıtlamaktadır. 1227 yılında Polovets olan *Boris*, Papa Gregoriy'e babasıyla birlikte Katolik dinini kabul etmek istediğini yazmaktadır. Göçebeler vaftiz olurlar, ancak onlarda korunan putperest adlarından da anlaşıldığı

gibi, daha sonra da kendi tanrılarına ve kutsal yerlerine saygı göstermeye devam ederler (*Pletnyova, 1990,144*). Tatar tarihçisi Ş. Marcani'ye göre, *bars* Bulgar çarlarının sembolüydü. *Bars'a* tapma geleneği çok eski zamanlara dayanır ve belirgin bir şekilde İskit-Saka döneminde kendini göstermektedir. M.S. I. bin yıla doğru *bars* Türk dünyasına ait olan birkaç tarihî şahsın sembolü olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece, Bulgar çarlığın hükümdarlarından biri olan *Boris Hanın* (852-858) adının *bars* kelimesinden ileri geldiği tahmin edilmektedir (*Garipova, 1989, 71; Gumilyov, 1993,81*).

Etonimler

Dulebi (L.3), Mazovşane (L.3), Bolgarı (L.36,İ.2), Tivertı (L.4), Kozar, Kzare (L.21), Çeremisı (L.2), Peçenegi (L.64,İ.2), Obrin (L.6), Kasogi (L.6), Çornıye Bolgare (Kara Bolgarlar) (L.1), Soroçini (L.5,İ.1), Ugrı (L.25,İ.3), Ugliçi (L.3), Torkmem (L.2), Yazı (L.1), Torçin (L.3), Toksoba (L.1), Berendiçi (L.2), Polovtsı (L.75,İ.10), Tatarı /Tatarove (L.1), Jidove (L.17, İ.3). Yukarıda verilen etnonimlerden yalnız ikisi tabirdir: *Çornıye Bolgare, Polovtsı*.

Çornıye Bolgare etnonim-tabirinin etimolojisi ilgi çekicidir. *Kara balıkarlı: kara + çay + lı* "aitlik eki", etnonimin Oğuz şeklidir, yani Kara Nehrinde yaşayan insanlar. *Çernoreçentsı-Çor-nıye Bolgare-Karaçayevtsı*: olması gerektiği gibi *kara + balık* "nehir" + *ar* (*er* "insan, erkek" kelimesinden türemiş çoğul sayının eki) + *lı* "aitlik eki" (*Habiçev, 1971, 129*). Bizans yazar K. Bagryanorodny'nin (X. yüzyıl) eserlerinde ve eski Rus vakayinamelerinde VI. yüzyıldan sonra Ön Kafkasya bölgesinde kalan Bulgarlara *Çornıye Bolgare* adının verildiği kaydedilmektedir.

Toponimler

Korsun (L.25), Torçesk (L.1), Belaya Veja (L.9), Sugrov (L.1,İ.2), Balın (İ.1), Samara (İ.1),

Masuriya, Misyur (L.1), Galin (L.1), Kapiçi (L.1), Tmutorokan (L.18), Surtov (L.2), Çeşlyuyev (L.1), Osenev (L.1,İ.1), Yugra (L.3,İ.11), Kiev (L.131, İ.5), Oryol (L.2), Gafgasiyskiyegori (Gafgazdağları) (L.1), Salnyal Sabnüsa (I.1), Sula (L.4,1.1), Ors (İl), İtil (L.2), Suten (L.1), Kulaçtse (L.1), Rus (L.209, İ.2).

Yukarıda verilen eski Türk kökenli toponimlerin arasında yer alan *Kiev* ve *Rus* toponimleri üzerinde durmamız gerektiğini düşünmekteyiz.

Kiev: O. Süleymenov'a göre bu şehrin eski Türk kökenli başka bir adı vardır: *Mankerman* "Büyük şehir" (*Süleymenov, 1989, 346*). L. Yakubinskiy, K. Bagryanorodniy'in eserlerine dayanarak, Kiev şehri adının Hazarcasının *Sambatas (sam "şehir")* olduğunu düşünmektedir (*Yakubinskiy, 1953, 346*). Z. Rubtsova "X-XI. yüzyıllara ait en eski orijinal kayıtlarda Kiev *Kiy* gibi değil, *Kuy* gibi yer almaktadır. IX-X. yüzyıllarda yaşamış Fars coğrafyacı Al-İdrisi Al-İstahrin'in kayıtları da ilginçtir. Bu kayıtlarda Fars coğrafyacı, Al-İdrisi Al-İstahri önemli kavim merkezinden söz ederken Slaviy'in yanında *Kuyaba, Kuyam* isimleri de yer almaktadır. Slavların o bölgeye yerleşmeden önce Kiev'in başka bir adı daha vardır: Got dilinde *Danparstadir* "Dinyeper nehrinin arkasındaki şehir", İskandinav dillerinde *Kocnugaretr* vb. S. Rospond, Kiev şehrinin adının *Kiya* (Leh dilindeki varyantları: *Kiyewo, Kijovv, Kiye*) kelimesinden ileri geldiğini göstermektedir (*Rubtsova, 1979, 39*).

M. Accı, Rus halkının etnogeneziyle ilgili gerçekleri incelerken Kiev adının, Varyaglar'la ya da X. yüzyılda bu bölgeye kollarında bilezik ve ayaklarında prangalarla gelen Slavlarla herhangi bir bağlantısı olmadığını söylemektedir. Eskiden Kiev sakinlerinin (IX. yüzyıl) eski Türkçe konuştukları, yaşlı İnsanlarının hafızasında hâlâ korunmaktadır. Bu da o insanların Türk Kıpçak olduklarını göstermektedir. Kiev, eski Türkçede "damat şehri" anlamına gelmekte-

dir (*Accı, 1994, 68*). *Giyev, Giyav/Kiyev* (Nogayca); *Giyev* (Kumukça); *Küieü* (Kazakça), *Küdee* (Tuvaca), *Kuyu* (Altayça), *Giyev* (Türkmençe), *Küyeu* (Karakalpakça), *Kuyev* (Özbekçe)-zyat "damat" (*Sevortyan, 1978, 43-46*). Bütün bu deliller *Kiyev* toponiminin kökünün eski Türkçeye ait bir kelime olduğunu tahmin etmemize imkân vermektedir.

Rus: "Arapçadaki Rus kelimesinin anlamı "İspanya ve Fransa'daki Normanlar" şeklinde açıklanmaktadır. Bu ülkenin etnonimik adlandırılması, "kürekçi, denizci" anlamına gelen eski İzlanda diline ait *Ropsmenn* kelimesinden türemiştir (*Fasmer, 1987, 3, 522*). Dobrodomov da haklı olarak şunları belirtmiştir: "Slav dillerindeki Türkçe kelimelerin eski katmanı Bulgar diyalektine aittir. Bu diyalektin yok olması ve eski dönemlerde Çuvaşçanın araştırılmaması, Slav dillerindeki Bulgar mirasının ayrı bir grup olarak gösterilmemesine, aynı zamanda sık sık Türkçe kelimeler grubuna dahil edilmemesine neden olmaktadır. Bu kelimeler arasında yer alan ve "savaş" anlamına gelen *Rus* kelimesinin, *Orus* (Kazakça), *Urus* (Tatarca), *Vures* (Çuvaşça), *Orus* (Moğolca) varyantlarına rastlanmaktadır (*Dobrodomov, 1979, 371; Baskakov, 1984, 71*).

İNSANLA İLGİLİ KELİME HAZİNESİ

Tat (L.2), kumir "put" (L.11), kara- byitse "hırsız" (L.1), kotora "ihtilâf, atışma" (L.3), hmel "sarhoşluk" (L.11), tolkovinu "yorumcu, dilmaç" (L.1), tovariş "arkadaş, dost" (İ.1), (yazık) gugnivih "pelteklerin dili" (L.1), otrok "prens, genç, asker" (L.10.İ.6). Yukarıda verilen Türkçe kelimeler arasında Türkologların çalışmalarında yer almayan kelimeler de vardır.

tat: "hırsız, zorba, yağmacı, sömürücü", *tatba* "hırsızlık"; 1. eskimiş anlam Türklerin egemen olduğu yerlerde yaşayan Arap veya İranlı-

ra verilen ad. 2. Hazar Denizi kıyısında, İran ile Azerbaycan sınırında yaşayan, İran soyundan olan bir topluluğun adı (*Dal, 1980, 3, 108, Türkçe Sözlük, 1988, 2,1427*). M. Fasmer'e göre, bu kelimenin kökeni eski Slavca olan i-şekil biriminden ileri geldiğini ve onun eski İrlanda diline ait, "hırsız" anlamını taşıyan-taid kelimesine yakın olduğunu söylemektedir (ancak bu görüş şüphe uyandırıyor) (*Fasmer, 1987, 3, 255*). N. Baskakov, söz konusu kelimenin daha inandırıcı etimolojisini vermektedir. Gerçekten de Rus soyadı olan *Tatişev* kelimesinin kökünde *Tat* kelimesi vardır ve onun anlamı "hırsız"dır (*Baskakov, 1992, 88*). Bu kelime, "Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı eserde aynı anlamda kullanılmıştır: ....*O, sem, aşşe ukradet, çto libo rusin u hrestyanina, İli paki hrestyanin u rusina, i yat budet v tot gas tat, egda tatbu stvorit...* "...Eğer bir Rus, Hıristiyan'dan veya bir Hıristiyan bir Rus'tan bir şey çalarsa, o anda hırsız olacak, yani bir hırsızlık yapacak.." (*Povest vremennih let, 1950,149*). Gördüğümüz gibi bir cümlede bu kelime iki defa ve iki varyantta kullanılmaktadır: birincisi, yalnızca kökten oluşan -tat ve ikincisi, *tat* kök + *ba* isimden isim türeten ek =*tatba*.

otrok: Eski Rusça'da bu kelimenin bir çok anlamı vardır: "genç, prens", "savaşçı, tabur üyesi". N. Baskakov'a göre *otrok* kelimesi "arkadaş, dost" anlamına gelen, eski Türkçeye ait *ortag* kelimesinden, metatez yoluyla ortaya çıkmıştır (*Baskakov, 1984, 68*). "Geçmiş Yılların Hikâyesi" eserinde bu kelimenin yalnızca cins isim sıfatı olarak değil, aynı zamanda özel şahıs ismi olarak da kullanılması ilgi çekicidir. "Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı eserde *otrok* kelimesi şu cümlede kullanılmıştır: ...*İ reçe Svyatoslav, krom zrya, otrokom: "Shoronite". "...Svyatoslav da gençlere "Defnedin" diye söyledi."* (*Povest vremennih let, 1950,172*). Bizim fikrimize göre, "Manas" destanında kullanılan *Orok* şahıs ismi *Otrok* isminden, ses düşmesi aracılığıyla ortaya çıkmıştır: "*Orus'un Orok (Otrok- Ç.E.) hatırının*

İl On bölük yılıksına hücum ettiğimde" (*Yıldız, 1995, 149*). Gördüğümüz gibi burada *Orok* bir Rus kahramanıdır, Manas bu kahramanın yılıksını yağmalamıştır. O dönemde bazı eski Türk kavimleri Rus ordusu tarafından savaşıyorlardı ve ancak bu açıdan *Orok/Otrok* bir Rus kahramanı olabilir.

gugnivih, gugniviy, gugnya. "pelteklerin dili, kekelemek, burunda söylenen hımhım"; *gugnav çovek* "hımhım adam", "hımhım etmek, hımhımlamak" (*Dal, 1978, 1, 88, Bulgarca-Türkçe Sözlük, 1961, 158*). Söz konusu kelimenin Eski Türkçede yer alan ve ses taklidi olan *hımhım* "hımhım etmek" kelimesinden ileri geldiği belirtilmektedir (*Radlov, 1899, 2, 1276, Fasmer, 1986, 1, 470*). *Gugniviy* "peltek" kelimesi *gug* "kök" + *n* "eki" + *iv* "eki" + *iy* "teklik, sıfat eklerinden oluşmaktadır. *Gug* kökünün "hımhım"dan ileri geldiği ile ilgili Fasmer'in iddiasını kanıtlamak zor olsa da N. Baskakov ve K. Musayev'in Eski Türkçe kökünün yapısı ile ilgili görüşleri, M. Fasmer'in iddiasını kanıtlanmasında yardımcı olmaktadır: *K* (ünsüz) + *V* (ünlü) + *K* (ünsüz) = *GUG* (*Musayev, 1984, 78, Baskakov, 1962, 79*). N. Dmitriyev bunlara benzer kelimelerin yapısının nasıl oluştuğunu göstermektedir: *O* (onomatope, taklidi kelime) = *S* (*soglasny* ünsüz) + *G* (*glasny* ünlü) + *S* (*soglasny*) (*Dmitriyev, 1962, 268*). "Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı eserde bu kelime aşağıdaki cümlelerde kullanılmıştır: ...*Sim je razdayanom na uçenye knigam...glagolişşe: Vo sni dnii usluşat glusii slovesa knijnaya, i yasn budet yazık gugnivih ; ...slsah gugnani sinov İzrailev...* "...Ders kitabı öğrencilere verildi ve onlara "Uykudayken kitap diline ait kelimeleri duyacak ve pelteklerin dilini anlayacaksınız" diye söyledi"; "...İsrail oğullarının peltek konuşmasını duydular.." (*Povest vremennih let, 1950, 201*).

tovariş: "dost", "malla dolu yer, kamp, açık artırmada yer alan kişi" (*Dal, 1980,4,388, Fasmer, 1987, 3,129*). "Geçmiş Yılların Hikâyesi"

eserinde bu kelime *kamp* anlamında kullanılmıştır: *Í poidi so vsi, voi ego, i stana tovarişi, i poçi* "Tüm savaşçılarla birlikte yola çıktı ve dinlenmek için kamp kurup yerleştiler" (*Povest vremennih let, 1950, 186*). Afanasiy Nikitin'in "Üç Deniz Arkasına Seyahat" (XV. yy.) adlı eserinde ise bu kelime "*doslar; yardımcılar*" anlamında kullanılmıştır; *...pokinul da polz esmi na sudno na poslovo is tovarişi* "...ben teknemi terk ettim ve dostlarımla büyükelçinin teknesine geçtim" (*Nikitin, 1948, 10*). Y. Balasaguniu'nun (XI. yüzyıl) "Kutadgu Bilig" adlı eserinde *dost, arkadaş* anlamında *iş / eş* kelimesinin kullanılması ilgi çekicidir; *Bu gün kimi özüme iş edim?* "Bugün kime dost diyebilirim?" (*Balasagunlu, 1994, 475, Reşid Arat, 1979,205*). Eskiden *tovariş* kelimesinin ikinci bölümü olan *is / eş* henüz bağımsız bir öge idi ve ancak daha sonra bağımsızlığını kaybederek yeni bir kelime haline geldi: Örneğin, *tovar* "mal" + *iş / eş* "dost" = *tovariş*. Bunun sonucunda çok anlamlı bir kelime ortaya çıktı. M. Kaşgarlı'nın "Divan" adlı eserinde *eş* kelimesi "dost, arkadaş" anlamlarıyla yer almaktadır (*Kaşgarlı, 1998, 1, 47*). Bugün kelimenin anlamı daralarak yalnızca "dost, arkadaş" anlamında kullanılmaktadır. Çağdaş Türk dilinde de *eş* kelimesi ayrı bir kelime olarak kullanılmaktadır: "eş, koca, eşler, dost, arkadaş; hayat arkadaşı, refik, refika" (*Türkçe- Rusça Sözlük, 1977, 279, Türkçe Sözlük, 1988, 2, 1101*).

BİNA VE EV İLE İLGİLİ KELİME HAZİNESİ

Kapışı "keşişhane" (L.2), *tyurma* "hapishane"(L1), *şatyor* "çadır" (L. 5, İ. 2), *ropati* "manastır" (L.2), *peç* "soba" (L.2, İ.1), *izba* (L.7,İ.1), *liman, limen* (L.1), *telega* "araba" (L.1), *korabl* "gemi" (L.14), *stanovişe* "oba" (L.1), *horomı* "büyük ev" (L.3), *terem* "büyük ev" (L.6,İ.1).

peç: "soba, ocak", Ukraynca *piç*, "tuğladan

yapılmış soba, yemek pişirmek ve ısınmak için kullanılır", Belarüsça *per*, eski Rusça *peç*, Eski Slavca *pešt* (*Dal, 1980, 4, 388*). M. Accı'ye göre, *peç* kelimesi eski Türkçe kökenlidir; çünkü Kıpçak Türkleri, bu eşyayı ev, çadır, ibadethane ve başka yapılarda olduğu gibi Ruslara vermiştir. Yüz yıllar boyunca sobanın şekli değişmedi. İyi bir ev sahibinin birkaç sobası vardır; evde, sokakta ve kanatta (*pristroyka*) (*Accı, 1994,68*). A. S. Lvov, *peç* ve *peçat* kelimelerinin Çuvaşça'daki *pizet, piçetle*, Hakasça'daki, Altayca'daki *peçet, piçat*, Tatarca, Kazakça ve Şorca'daki *mizet* kelimesinden türediğini kanıtlamaktadır (*Lvov, 1973, 225*). O. N. Trubaçov, eski Slav dilindeki *peçatleti* kelimesi "peçat"(mühür) kelimesinden değil, eski Türk kökenli olan *peçatlı* (Çuvaş dilinde *piçetle*) sıfatından türediğini söylemektedir (*Fasmer, 1987, 4, 28*).

izba: "Büyük Petro'nun Avrupalılaştırma hareketi, Rusya'da geniş ölçüde Avrupa mimarisinin uygulanmasına yol açtı. Endüstrinin gelişmesi de mimarî üzerinde tesirini gösterdi; yeni şart ve zevklere uyuldu. Köylerde ise eski Rus üslûbundaki *izba* adlı binalar yüzyıllar boyunca değişmeden devam etti" (*Devlet, 1999,120*). Yani Rusya'da *izba* olarak adlandırılan binaların yapılmasında Türk halklarının (Kıpçakların) büyük etkisi vardır. Yer üstünde yapılan ve *izba* olarak adlandırılan binalardan söz ederken, aynı adı taşıyan yer altı mekânlarının da olduğunu belirtmek isteriz. "Kerem: izbe, yer altında kazılmış olan izbe" (*Kaşgarlı, 1960,100*). "*İzba*- yer altı deposu, mahzen, bodrum; izbe, fakir kulübesi; yer altı ahır" (*Bulgarca-Türkçe Sözlük, 1961, 174*). "*İzbe-Rus. izba* 1. Basık, loş, nemli, kuytu (yer): "Bir sırrı sürüklüyor terlikler pıtır pıtır / İzbe sofalarında, izbe sofalarında" (*Türkçe Sözlük, 1988, 1, 341*).

"Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı eserde bu kelimeye birkaç şekilde rastlanmaktadır: a) *istobka* - *İ yako vlezosa v istobku, tako zapreni bışa...* "...eve girince kapı kapatılmıştır"; b) *istob-*

ka —... Svyatopolk, i idoşa v istobku, i pride David ,issedoşa ... "... Svyatopolk eve gelirken, Da-vid gelmiş ve oturmuştu ..."; c) izba- ... I pride Mstislav v Kiyev, i sedoşa v izbe ... "... ve Mstislav Kiyeye gelip evde duruyordu ..."; d) izba -... obuvsasya v teple izbe i zautrokavse u Ratibora ... "...sıcak evde giyinip ve Ratibor'da kahvaltı yapmış ..."; e) istba - ... Volodimer, je naça staviti istbu u tovara svoyego ... "... Volodimer evini kendisine ait yerde inşa etmeye başlamış ..." (Povest vremennih let, 1950, 27 ,51 ,81, 67, 189).

Görüldüğü gibi bu kelime bazı cümlelerde *i*, bazı cümlelerde ise *ı* sesiyle başlamaktadır, yani zayıf seslerin düşmesinden sonra *i* ünlüsü kalın ünsüzden sonra yer almıştır. Bu döneme kadar hâkim olan Rus dili kurallarına göre, önde olan ünsüzlerin *i*'nin etkisinden incilmesi gerekirdi. Sonuçta şöyle bir gerçek ortaya çıkmaktadır; ünsüzün niteliği korunur, *i* ünlüsüye *i*'ye dönüşmektedir. Bu değişim, XII. yüzyıla ait eserlerde yansıtılır: v *istobku* "eve" (İvanov, 1990, 199).

M. Fasmer'in sözlüğünde bu kelimenin yalnızca bir varyantının yer aldığını belirtmek gerekir. Bunun dışında *izba* kelimesinin kökü konusunda farklı görüşler mevcuttur ve onlardan hiç biri bu kelimenin ikna edici etimolojisini vermemektedir (Fasmer, 1986, 1, 168). Dal'ın sözlüğünde *izba* olarak adlandırılan evlerin farklı modelleri ve bu kelimenin varyantları yer almaktadır: *istobka, istba, istopka, izobka, istpka* (Dal, 1979, 2, 59). Biz, M. Accı'nın *izba* kelimesini yorumlamasından sonra bu kelimenin gerçek etimolojisi üzerinde durmaya başladık. M. Accı'ya göre, "*isb* kelimesi Türkçede "sıcak yer; *issi bina*" anlamında kullanılır. *İzb*, büyük olmayan aileler için yapılmış dört duvarlı bir yapıdır. İnşa edilmiş evler Türklerde iki şekilde adlandırılırdı; *terem*, soylular için, *isb* ise sıradan insanlar için kullanılırdı" (Accı, 1994, 98). Bu kelimenin gerçek anlamı bilinmediğinden, etimolojik sözlüklerde "*izba* kelimesi Almancadan alman ortak Slav alınma" bir kelime olarak gösterilir. *İz-*

ba'nın öndeki *i* ünlüsünün nereden geldiği bilinmemektedir. *İstba'dan* çağdaş olan *izba* şekline değişmesi, zayıf ünlü sesin kaybolmasıyla açıklanır. Bunun sonucunda *stb* ünsüz grubu ortaya çıkar ve *sb* olarak basitleşmiş; *b'don* önce yer alan *s* sedalaşıp *z'ye* değişmiş. Bu kelimenin Slavca anlamları değişkendir; örneğin, Polonya dilinde *izba* kelimesi "zemlyanka" (yer altı barınağı-Ç.E.), *şalaş* (alacak-Ç.E.) anlamlarıyla kullanılır. İlk anlamı, *otaplivayemoye* semantik ve bağımsız köküyle ilgili bir anlam açıklaması olmadığı için değişken olarak *pomeşçeniye* "ısıtılan mekân"dır (Şanskiy, İvanov, 1971,169). Oysa Çağdaş ve Tarihî Türk lehçeleri ve eski Rus dillerindeki kelime kökleri arasındaki fark, Türk lehçelerine ait kelime köklerinin leksik ve gramer bağımsızlığının olması ve birkaç istisnaıyla bu bağımsızlığın eski Rus dilinde olmamasından kaynaklanmaktadır (Musayev, 1984,135). Kelime kökünün doğru anlamı bulunmadığı için sözlükte *i*'nin nereden geldiği belli olmamaktadır". Türk lehçeleri açısından söz konusu kelimenin anlamı çok kolay bulunabilir.

istba, iki kökten oluşan birleşik bir kelimedir; *ist* - *issi / isti* "sıcak" ve *ba*; eski Türkçede "ev" anlamına gelen *eb* kelimesi, eski Rus dilinde metateze uğramıştır ve *ba* olarak değişmiştir: *ispe / izbe / izba* (Şükürlü, 1993, 305, Kaşgarlı, 1998, 1, 398).

TABİAT OLAYLARI VE HAYVAN DÜNYASI İLE İLGİLİ KELİME HAZİNESİ

Tabiat olayları ile ilgili kelimeler

Tma "karanlık" (L. 11,İ.1), *kaplya* "damla" (L. 1), *bor* "çam ormanı" (L. 4,İ. 1), *bagryanıy* (L. 3).

bagryanıy: N. Baskakov bu kelimenin etimolojisinin açık olmadığını söylemektedir (Baskakov, 1985, 217). Biz, M. Habiçev'in bu kelime ile ilgili gerçek fikrini göstermekteyiz. Eski

Slav dilinde *bagor* Bulgar Türk kökenli bir kelimedir. K. Menges, Slavca *bagr* kelimesinin Arapça olan ve "kırmızı toprak" anlamına gelen *majra* kelimesinin, Türkçe'deki *bakur* kelimesinden ileri geldiği görüşündedir (Menges, 1979, 115). *Bakur* ve *bajir* kelimeleri Kuman, Kazak, vb. çağdaş Türk lehçelerinde *bakır*, Başkırt, Karaçay ve Balkar lehçelerinde ise "kırmızı bakır" anlamlarıyla kullanılıyordu ve eski anlamı "koyu kırmızı" idi. "Bakır" anlamına gelen *bajir* kelimesindeki "kırmızı" anlamının, "koyu kırmızı" anlamından İleri gelmesi mümkündür. "Koyu kırmızı" kelimesi, *baj* > *boj* / *bojak* - *bojav'dan* "boyamak", yani "renk" + *jir* < *kır* = "kırmızı". Genetik açısından "koyu kırmızı", anlamı *bajir* kelimesi *baj(i)* "renk, boyama"+ *kır* "kırmızı"; *baikir* > *bajir'den* ileri gelen birleşik bir kelimedir. Büyük ihtimalle eski Bulgar kelimesi olan *bajir* VII-VIII yy. 'daki Bulgar dilinden eski Rusça ve eski Slavca'ya geçmiştir (Habıçev, 1975, 46).

Hayvan dünyası ile ilgili kelimeler

Borov "kısırlaştırılmış erkek domuz" (L. 2 İ. 1), *bık* "öküz" (L. 7), *loşad* "at" (L. 3, İ. 2), *sobol* "samur" (L. 1), *koja* "deri" (L. 2), *pardus* "pars" (L. 4), *turı* "yaban sığırı" (L. 1), *vol* "öküz" (L. 3).

Onomatope (yansıma, taklidî kelimeler)

(*Voronı*) *grayut*. "kargalar) bağırır" (L. 3, İ. 2).

grayut - bu kelimenin kökü, taklidî sesler yoluyla ortaya çıkmıştır. Bu tür kelimelerin yapısının kuruluşunu N. Dmitriyev göstermektedir: "*O* (onomatope taklidî kelime) = *S* (*soglasny* ünsüz) + *G* (*glasny* ünlü) + 5 (*soglasny*) (Dmitriyev, 1962,310). Böyle bir tarihî-etimolojik inceleme, Tarihî Türk lehçelerindeki bir çok kuş adının köklerinin, taklidî seslerden oluştuğunu göstermektedir. Örneğin, *kukuldamak*, *grayat*, *karkat* vb. (Efendiyeva, 1998,40-41).

SOSYAL TERMİNOLOJİ

Ticarî terimler

Tovar "mal" (L. 6, İ. 1), *sara* "para" (L. 5), *oko* "ağırlık ölçüsü" (L. 22), *nogata* "küçük para" (L. 1), *vekşa* "uzunluk ölçüsü" (L. 1), *belya* "akça" (L. 2).

tovar: "ev eşyaları; seyyah ve askerî at arabası; kabile, kuvvetlendirilmiş kamp, hayvan, mal. *davar* 1. Koyun ve keçiye verilen ortak ad. 2. Koyun veya keçi sürüsü (*Dal*, 1980,4,409; *Fasmer*, 1987,3,129; *Türkçe Sözlük*, 1988,2,1489). *Tovar* kelimesi eski dönemde "hayvan, sürü", "at arabası" anlamı taşıyordu, çünkü hayvanların ticarî bir değeri vardı (*Şipova*, 1976, 249). "Geçmiş Yılların Hikâyesi"nde *tovar* kelimesi birkaç anlamda kullanılmaktadır... *Volodimer je pride v tovarı, iposla biriçi po tovarom, glagolya*. "... Vladimir, kendi kampına geri dönmüş ve tellâlıni kampı dolaşması İçin gönderdi..."; ...*Otbgoşa je tovara svoyego, eje vzyaşa russküiva...* "... Polovtsı, atlı arabalarındaki kendi malını bırakıp Rusların malını aldılar...";... *Volodimer je naça staviti istbu u tovara svoyego protivu grud ...* "... Vladimir, kendisine ait yerde evini örmeye, inşa etmeye başladı..." (*Povest vremennih let*, 1950, 134, 94, 53). A. Nikitin, "Üç deniz arkasına seyahat" adlı eserinde bu kelimeyi yeni anlamda kullanmıştır: ... *Vo İndeyskoy je zemli...rodyatsa voli da buyvolı, na teh je yezdyat i tovarı vozyat...* "... Hindistan toprağında öküz ve manda doğuruluyor, onlar bazen mal taşıyor ..." (*Nikitin*, 1948,48).

oko - "üç funt ağırlık ölçüsü", güney Ukrayna dilinde olan *oko* kelimesi Arap-Türk dilindeki *okka'dan* alınmıştır (*Fasmer*, 1987, 3, 110). *Okko* (Türk dil.) = 400 drahm: Bu kelime, Arap-Türk dilinden alınır ve orta cinsiyete ait olan *oko* "göz" kelimesinin etkisinden bu cinsiyette kullanılır (*Dal*, 1979, 2, 128; *Şipova*, 1976, 179; *Türkçe-Bulgarca Sözlük*, 1952, 413). "*Okka* Arapça "ukka" eski 1283 gr'lık ağırlık ölçüsü bi-

rimi; 400 dirhem bir okka ederdi, kıyye" (*Türkçe Sözlük*, 1988, 2,1315). "Geçmiş Yılların Hikâyesi"nde bu kelime iki anlamda kullanılmıştır: 1) ...*Vinograd na bazare po tri kopeyki za oko...* "Pazarda üzümün kilosu üç kuruştu ... "; 2) ...*Radıtytasya, nedremannoe oko...* "...Sevin, uyumayan göz..." (*Povest vremennih let*, 1950, 176).

Töre, adet, örfle ilgili kelimeler

Haz (L. 1), *korçağa* "kab" (L. 1), *kovçeg* "gemi" (L. 5), *ani* "kızak" (L. 6, İ. 2), *çasa* "kasa, küp" (L. 3), *liskar, uluskar* (İ. 1) *malahay, malahiya* "bir çeşit şapka" (L. 2), *ornitsa* "yatakodası" (L. 1, İ. 1), *korzno* "hazne" (L. 1, İ. 1), *kurtka* "monto" (L. 1), *batog* "kab" (L. 1), *biser* "boncuk" (L. 2), *sapog* "çizme" (L. 1), *kadilo* "buhurdan"(L.4,İ.1), *kovyor* "hah" (L.6), *kondaki* "kumaş" (L.1), *kniga* "kitap" (L.3,İ.1).

çasa: "yarıküre küp + *misa* "çanak" (*Dal*, 1980, 4, 585). *Çasa*, eski İran kökenli bir kelimedir (Fars. *kese*). Bu kelime, herhangi bir Bulgar dilinden İran ve eski Slav dillerine geçmiş olabilir. Bulgar dili, *kase* kelimesini İran dilinden aldığı anda, Prototürk olan *s* sesi Bulgar dilinde *ş*'ye dönüşmemiştir. Fakat Bulgarlar bu kelimeyi, Slaviara artık "kese / kasa" şeklinde vermiştir: *k* sesi *ç* sesine Slav dilinin kurallarına uygun olarak dönüşmüştür (*Dobrodomov*, 1971, 191). Bu kelime Arap diline *kya's l kyas* şeklinde geçmiş. Örneğin, *kese* (Kazakça), *gasa* (Tatarca), *kosa* (Özbekçe) (*Dobrodomov*, 1979, 373). "Geçmiş Yılların Hikâyesi"nde bu kelime şu şekilde kullanılmıştır: ... *knyaz peçenejskiy i ubişa Svyatoslava, ..i vo ibu ego sedilaşa çasu ipyahu iz nego...*"... Baçınak prensi, Svyatoslav'ı öldürmüş ... ve sonra kesa'dan şarap içmiş ..." (*Povest vremennih let*, 1950, 84).

biser: "küçük cam boncuk". Eski Slav dilinde "*inci*" anlamında kullanılmıştır (*Dal*, 1978, 1, 88; *Fasmer*, 1986, 1, 168; *Şipova*, 1976, 81). V. Lvov, *biser* "boncuk" kelimesine şöyle bir yeni yapı teklif etmektedir: *büser* > Bulgar dilindeki

biser > eski Bulgar dilindeki *biser*. Bunun yanı sıra V. Lvov ilk önce Çuvaşça şekli olan *peserke-peser* örneklerini vermektedir (*Lvov*, 1975, 80). Lvov'un ileri sürdüğü bu kelimenin yeni yapısının yetersizliği, kelimenin Arapça olan ilk kökünün incelenmemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Lvov'un teorisinde mantıksal bir yan vardır. Bu kelime, eski Rus diline ya Volga boyu Bulgar dilindeki "boncuk" anlamıyla veya eski Bulgar yazı dilindeki "inci" anlamıyla geçmiştir. "Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı eserde - *biser* kelimesi "inci" anlamında kullanılmıştır (*Povest vremennih let*, 1950,341).

kovyor: "kilim, halı" (*Dal*, 1979, 2, 128; *Fasmer*, 1986,2,270). Kilimin kullanışı töreseldi; ölümler ya kilimin üzerine konulur ya da onunla örtülürdü. Kilimin bu amaçlarla kullanılması büyük ihtimalle Doğudan gelmiştir. Bu kelime eski Türk-Bulgar lehçesinden bir alınmadır (*Lvov*, 1975,63). *Kovyor*, Eski Türk Sözlüğü'nde *küvüz, kivist* "kilim", M. Kaşgarlı'nın "Divanında ise "*kiwiz: halı, kilim gibi şeyler*" olarak yer almaktadır (*Drevnetyurkskiy slovar*, 1969, 214; *Kaşgarlı*, 1998, 1, 366). Bulgarların torunları olan Çuvaşların dilinde söz konusu kelime, *kavar, kapar* "zarif, şık" anlamına gelmektedir (*Çuvassko-Russkiy Slovar*, 1961, 75). Bu kelime "Geçmiş Yılların Hikâyesinde kullanılmıştır: ...*Olgu i polojişa na kovyor...* "...Olga'yı kilimin üzerine koydular..." (*Povest vremennih let*, 1950, 341).

Askerî kelimeler

Meç "kılıç" (L. 11, İ. 4), **sablya** "kılıç" (L. 4), **topor** "balta" (L. 5), **tal** (L. 6, İ. 1).

tal: Bu kelimenin nereden geldiği belli değildir: "garanti, rehine", *talba* "emanet". Genetik olarak bu kelime, Lâtin dilindeki *talea* "fidan", eski Hind dilindeki *tali* "bir çeşit ağaç" anlamına gelen kelimeye yaklaştırılmaktadır. Söz konusu kelime, Çuvaşçadaki *tal* kelimesiyle ilgilidir; *tal* "söğüt" (Çağatayça, Uyurca, Kırgızca, Tatarca) (*Radlov*, 1905, 3, 875; *Fasmer*, 1987, 4, 67). *Tal*

kelimesi, Oğuz, Uygur, Kuzey Doğu Tarihî Türk lehçelerinde ancak XIII. yüzyıldan başlayarak eserlerde kullanılmaktadır, *Tal* "söğüt" anlamında M. Kaşgarlı'nın "Divanı"nda gösterilmektedir. Volga etrafında yaşayan Ruslar, *tal*, *talnik* gibi kelimeleri kullanmaktadırlar (*Şipova, 1976, 316*). "Geçmiş Yılların Hikâyesi"nde *tal* kelimesi "rehin" anlamında kullanılmıştır:... *İgor je sovкупiv voi mnogi, varyagi, rus i polyani, i tali u nih paya...* "...İgor askerlerinin çoğunu toplamış: Varyagları, Polyanları, Baçnagları tutmuş ve rehinler almış..." (*Povest vremennih let, 1950,134*).

Sosyal terimler

San "unvan" (*L. 6*), *kagan* "kağan" (*L. 3, İ. 2*), *birici* "tellal" (*L. 1*), *çaga* "çağa" (*L. 1*), *boyar - bolyarin - boyarin* (*L. 38,İ. 5*).

SONUÇ

Eski Türk ve Rus halkları arasında yüzyıllar boyu süren ilişkiler, başta kelime düzeyinde olmak üzere eski Türk lehçelerinden eski Rus diline geçmiş birçok alıntının nedenlerinden biridir. Siyasî, ekonomik ve kültürel etkenler, dil alanındaki etkileşimin temel nedenleri sayılır. Zaten Rus-Türk ilişkilerini bu şekilde nitelemek doğru olur.

Eski Rus döneminde eski Türk dili, Ruslarla olan ilişkilerdeki önemli yerini korumaya devam ettiğinden söz konusu dönem, araştırmacılar için büyük önem taşımaktadır. "Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı eserdeki Türk kökenli kelimelerin incelenmesi, şöyle bir sonuca varmamıza imkân vermektedir:

1) Bu eserde 153 eski Türk kökenli kelime bulunmuştur. Bu kelimeler konu bakımından beş gruba ayrılmıştır. Konu bakımından ayrılmış kelime gruplarının incelenmesi, dilin kelime dağar-

cığındaki grupların özgül ağırlığının bulunmasına imkân vermektedir:

-Onomastik birimler (antroponimler 40, etnonimler 23, toponimler 24);

-İnsanla ilgili kelime hazinesi 9;

-Bina ve ev ile ilgili kelime hazinesi 12;

-Tabiat olayları ve hayvan dünyası ile ilgili kelime hazinesi (tabiat olayları 4, hayvan dünyası 8, onomatope (taklidî kelimeler 1);

-Sosyal terminoloji (ticarî terimler 6, töre, âdet, örfle ilgili kelimeler 17, askerî kelimeler 4, sosyal terimler 5)

2) Bu kelimeler arasında bu eski Rus eserin de yer alan eski Türk kelimelerini inceleyen çalışmalarda bundan önce yer almayan kelimeler de mevcuttur. Örneğin *izba*, (*voroni*) *grayut*, *Kiyev*, *oko*, *Boris*, *tovariş*, *tat*.

3) Eski Rus diline geçen birkaç kelimenin anlamı genişlemektedir (örneğin, *otrok* "prens, genç"). Kelimelerin tam benimsenmesi farklı lengüistik ve dış lengüistik şartlara bağlıdır.

4) Eski Rusça "Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı eserde geçen eski Türk kökenli kelimelerin sıklık tablosu; eski Türk halklarının eski Rus kavminin üzerindeki etkisinin en çok hayatın hangi alanlarında kendini gösterdiğine açıklık getirdiği gibi, bu iki halk arasındaki derin karşılıklı etkileşimi belirlemekte ve bu halklar arasın daki karşılıklı etkileşim sorununu yalnızca lengüistik açıdan değil aynı zamanda tarihî ve etnografik açıdan da çözülmesine imkân sağlamaktadır.

AÇIKLAMALAR:

1. Bkz.: M. Fasmer (1986,1987), Etimologičeskiy slo var russkogo yazıka, "Progress",C.1-4, Moskva; N. A. Bas- kakov (1985),Tyurkskaya leksika v "Slove o polku İgore-ve", "Natika", Moskva.

2. Parantez içinde verilen "L" ve "İ" harfleri nüshaların isimlerini, rakamları ise kelimelerin kullanma sıklığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

- ACCI, M. (1994), **Poln polovetskogo polya**, TOO "Pik-kontekst", Moskva, s. 115, 68, 98.
- ARAT, Reşid Rahmeti (1979), **Kutadgu Bilig**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., C.3, Ankara, s. 205.
- BALASAGUNLU, Y. (1994), **Gutadgu-bilik**. (Hoşbehtliye aparann elm), /çev. Veliyev K.N./, "Azernesr", Baku, s. 475.
- BASKAKOV, N. A. (1985), **Tyurkskaya leksika v "Slove o polku İgoreve"**, "Nauka", Moskva, s. 217.
- BASKAKOV, N. A. (1984), "İmena polovtsev i nazvaniya polovetskih plemen", **Tyurkskaya onomastika**, "Nauka", Alma-Ata, s.71,68.
- BASKAKOV, N. A. (1992), **Ruskiye familii tyurkskogo proishojdeniya**, "Yazıçı", Bakı, s. 88.
- BASKAKOV, N. A. (1962), **Vvedeniye v izuçeniye tyurkskih yazıkov**, "Vıssayaşkola", Moskva, s. 79.
- BULGARCA-TÜRKÇE SÖZLÜK** (1961), (Editör St. Romanski, St. İlçev, T. Deliorman Bulgarskata Akademiya na Naukite, Sofiya, s. 158, 174.
- ÇUVAŞSKO-RUSSKİY SLOVAR** (1961), (Editör Sirotkina M.Y.), Sovetskaya en-tsiklopediya, Moskva, s. 75.
- DAL, V. İ. (1978), **Tolkoviy slovar jivogo veli-korusskogo yazıka**, "Russkiy yazık C.1, Moskva, s. 88,405.
- DAL, V. İ (1979), **Tolkoviy slovar jivogo veli-korusskogo yazıka**, "Russkiy yazık C. 2, Moskva, s. 59,128, 664.
- DAL, V. İ. (1980), **Tolkoviy slovar jivogo veli-korusskogo yazıka**, "Russkiy yazık C. 3, Moskva, s. 108.
- DAL, V. İ. (1980), **Tolkoviy slovar jivogo veli-korusskogo yazıka**, "Russkiy yazık C. 4, Moskva, s. 388, 409, 585.
- DEVLET, Nadir (1999), **Rusya Türklerinin millî mücadele tarihi** (1905-1917), Türk Tarih Kurumu Yay., 2. baskı, s. 120.
- DMİTRİYEV, N. K. (1962), **Stroy tyurkskih yazıkov**, "Vostoçnaya literatura", Moskva, s. 268.
- DOBRODOMOV, İ. G. (1966), **İstoriya leksiki tyurkskogo proishojdeniya v drevnerusskom yazıke** (na materiale "Povesti vremennih let"), Moskva, s. 13.
- DOBRODOMOV, İ G.(1971), "İz bulgarskogo vkladı v Slavyanskiye yazıki **II.**", **Etimologiya.68.**, "Nauka", Moskva, s.191.
- DOBRODOMOV, İ. G. (1979), "Tyurkizmi slavyanskiy yazıkov kak istoçnik svedeniya po fonetike.", **Sovetskaya tyurkologiya**, "AN SSR", sayı. 4, Moskva, s. 371, 373.
- DREVNETYURKSKİY SLOVAR** (1969), Nauka, Leningrad, s. 118, 214.
- EFENDİYEVA, Ç. A. (1998), "İqor polku hakkında dastanın"da "gizli" Türk kelimeleri", **Yazık i literatura**, "BDU", sayı. 3, Bakı, s. 40-41.
- FASMER, M. (1986), **Etimologičeskiy slovar russkogo yazıka**, "Progress", C. 1, Moskva, s. 470,168.
- FASMER, M. (1986), **Etimologičeskiy slovar russkogo yazıka**, "Progress", C. 2, Moskva, s.120,270.
- FASMER, M. (1987), **Etimologičeskiy slovar russkogo yazıka**, "Progress", C. 3, Moskva s. 522, 255, 129.
- FASMER, M. (1987), **Etimologičeskiy slovar russkogo yazıka**, "Progress", C. 4, Moskva, s. 28, 67,16,13.

- GARİPOVA, E. İ. (1989), "Toponimiçeskiye nazvaniya Srednego Povoljya, voshodyaşıyek Bulgarskomu periodu.", **Sovetskaya tyurkologiya**, "AN SSR", 3 sayılı, s. 71.
- GUMİLYOV, L. N. (1993), **Drevniye tyurki**, "Tovarişstvo "Khşnikov-Komarov i K", Moskva, s. 82,81.
- HABİÇEV, M. A. (1971), "Ob etnonimah alan, malkarly, karaçaylı.", **Sovetskaya tyurkologiya**, "AN SSR", 2 sayılı, Moskva, s. 129.
- HABİÇEV, M. A. (1975), "Bagr, bagor.", **Sovetskaya tyurkologiya**, "AN SSR", 4 sayılı, Moskva, s. 46
- İVANOV, V. V. (1990), **İstoriçeskaya grammatika russkogo yazıka**, Prosveşeniye, Moskva, s. 199.
- KAŞGARLI, M. (1960), **Devonu -lugot-it-turk.**, Uzbek. SSR, C. i, Toskent, s. 100.
- KAŞGARLI, M. (1998), **Devonu-lugot-it-türk**, Tercemesi, (çev. Besim Atalay), Türk Tarih Kurumu, Ankara, C.İ, s. 47, 73, 366.
- KOVALEVSKİY, A. G. (1956), **Kniga Ahmeda - İbn - Fadlana - o - ego - puteşestviına Volgu 921-922 gg.**, "Nauka", Moskva, s. 164.
- LVOV, A. S. (1973), "İnoyaziçniye vliyaniya v leksike pamyatnikov staroslavvyanskoy pismennosti (tyurkizmi)", **Slavyanskoye yazıkoznaniye. VII Mejdunarodny syezd slavistov**, "Nauka", Moskva, s. 225.
- LVOV, A. S. (1975), **Leksika "Povesti vremen-mih let"**, "Nauka", Moskva, s. 80,63,
- MENGES, K. G. (1979), **Vostoçmye elementi v "Slove o polku İgnoreve"**, "Nauka", Leningrad, s.115.
- MUSAYEV, K. M. (1984), **Struktura i semantika kornya**, "Nauka", Moskva, s. 78, 135.
- NİKİTİN, A. (1948), **"Hojeniye za tri morya"** (editör. Grekov B. D., Adrianova-Perets V. P.), "AN SSR", M.;L., Troitskiy spisok, s. 10, 13, 48.
- PLETNYOVA, S. A. (1990), **Polovtsi**, "Nauka", Moskva, s. 144.
- POVEST VREMENNİH LET** (1950), (Editör Adrianova-Perets V. P.), "AN SSR", Ç. 1, M., L., s. 149, 172, 201, 27, 51, 81, 67, 189, 84,186, 134,94, 53,176, 341.
- PODOLSKAYA, N. V.(1979), "Antroponimikon Berestyanih gramot", **Vostoçnoslavyyanskaya onomastika**, "Nauka", Moskva, s. 201-208.
- RADLOV, V.V.(1899), **Opıt slovarya tyurkskih nareçiy**, C.2, Sankt-Peterburg, s. 1276.
- RADLOV, V.V.(1905), **Opıt slovarya tyurkskih nareçiy**, C3, Sankt-Peterburg, s.875.
- RUBTSOVA, L.V.(1979), İz istorii peredaçi belorusskih toponimov na russkiy yazık, **Vostoçnoslavyyanskaya onomastika**, "Nauka", Moskva, s.39.
- SEVORTYAN E.V.(1978), **Etimologiçeskiy slovar tyurkskih yazıkov**, "Nauka", Moskva, s. 43-46.
- SULEYMEV, O. (1989), **"Az i Ya"-Publitsistika. Poem. Esse. Stih. Proza.**, "Ja-İn", Alma- Ata, s.346.
- ŞANSKIYN. M. ; İVANOV V. V. (1971), **Kratkiy etimologiçeskiy slovar russkogo yazıka**, "Nauka", Moskva, s. 169.
- ŞİPOVA Y. N. (1976), **Slovar tyurkizmov v russkom yazıke**, "Nauka", Alma-Ata, s.179,249,81,316.
- ŞÜKÜRLÜ, Elisa (1993), **Gedim Türk Yazılı Abidelerinin Dili**, "Maarif, s. 305.
- TÜRKÇE SÖZLÜK**, (1988), Türk Dil Kurumu Yayınlan, C. 1, Ankara, s. 739, 341.
- TÜRKÇE SÖZLÜK**, (1988), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, s. 1427, 1101,1489, 1315.

TÜRKÇE-BULGARCA SÖZLÜK, (1952),
(Editör Stoyan Romanski), Bulgarskata
Akademiya na Naukite, Sofiya, s. 413.

TÜRKÇE - RUSÇA SÖZLÜK (1977), (Editör
Mustafayev E.-M-E., Starostov L. N.), "Russkiy
yazık", Moskva, s. 279.

YAKUBİNSKİY, L. P. (1953), **İstoriya drevne-**

ruskogo yazıka., Uçpedgiz, Moskva, s. 346.

YILDIZ, Naciye (1995), **Manas Destanı (W. Radloff),
ve Kırgız kültürü ile ilgili tespit ve tahliller.**,
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu., Türk
Dil Kurumu Yayınları; 623, Ankara, s. 48, 149,
275, 276.

A RESEARCH ON TURKISH WORDS IN OLD RUSSIAN HISTORICAL WORK "THE STORY OF PAST YEARS"

Dr. Chichek EFENDIYEVA

Gazi University Faculty of Science and Artis

ABSTRACT

"The Story of Past Years" is a document about the formation of Russian State and Russian nation, and its general problems. The basic aim of father of Kiyev-Peçor church, Nestor, who wrote this story, is to show the definite history of Russian state, and to see Russian state among other states of the world.

In the introduction of the article, the aims of the different rulers in writing "The Story of Past Years" are mentioned. Besides, two copies of the monument are mentioned in the introduction.

The groups of old Turkish vocabulary in "Story of Past Years" are also given depending on meaning and subject in the article. There are five groups of words in the story. Each of them is subdivided into suitable subgroups. This sub-division demonstrates the semantical function of old Turkish words in old Russian lexico-system and the depth of meaning of the words that are transferred to old Russian. The list of the words and their usage of frequency are given in each subgroup. The table of the words usage of frequency is written depending on the functional status of old Turkish words. This table explains the effect of old Turkish nations on old Russian people and which areas of life were effected. It also determines the deep mutual influence between these two nations. Besides, it makes possible to analyse this problem of influence not only from the point of view of linguistics, but also from the point of view of history and ethnography.

Key Words:

Old Russian, Loan Words, Old Turkish Words, Kipchak, Semantic,
Term Groups

ИССЛЕДОВАНИЕ ТЮРКСКОЙ ЛЕКСИКИ В «ПОВЕСТИ ВРЕМЕННЫХ ЛЕТ».

Др. Чичек Эфендиева

Университет Гази

Факультет естественных и гуманитарных наук

РЕЗЮМЕ

Во введении рассматривается цель, которая ставилась различными правителями Древней Руси при создании памятника X-XI вв. «Повесть временных лет». Кроме того, во введении говорится о двух редакциях данного древнерусского памятника.

Далее в статье приводятся лексико-тематические группы тюркской лексики «Повести временных лет». Всего пять групп. Каждая из этих групп подразделяется на соответствующие подгруппы. Распределение лексики по тематическим группам показывает семантическую активность тюркизмов в лексической системе древнерусского языка, что говорит о глубине вхождения тюркских заимствований. В каждой подгруппе указывается список и частота употребляемого слова. Опираясь на «функциональный статус» тюркизмов, составлена таблица частотности тюркизмов этого древнерусского памятника. Данная таблица способствует выявлению тех сфер жизни, в которых влияние тюркских народов на древнерусскую народность было сильнее, обнаружению глубины взаимодействия этих двух народов и тем самым решению проблемы взаимовлияния народов не только в лингвистическом, но и в историко-этнографическом плане.

В данной статье также приводятся такие тюркские по происхождению лексемы, которые ранее не были зафиксированы в работах таких ученых, как И.Г.Добродомов, Н.А.Баскаков и др., посвященных исследованию лексического пласта древнерусского памятника X-XI вв.

В заключение статьи обобщены наблюдения и анализ материала.

Ключевые слова:

Древнерусский язык, заимствование, тюркизмы, кыпчак, семантический, тематические группы.

